

МЕТОДОЛОГІЯ НАУКОВОГО ПІЗНАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ

МЕТОДОЛОГИЯ НАУЧНОГО ПОЗНАНИЯ АДМИНИСТРАТИВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ В СФЕРЕ ЗАЩИТЫ ПЕРСОНАЛЬНЫХ ДАННЫХ

METHODOLOGY OF SCIENTIFIC COGNITION OF ADMINISTRATIVE RESPONSIBILITY IN THE FIELD OF PROTECTION OF THE PERSONAL DATA

Анотація: стаття присвячена проблемам визначення методології наукового пізнання адміністративної відповідальності у сфері захисту персональних даних. Встановлено систему методів наукової рефлексії персональних даних, адміністративної відповідальності за порушення у сфері обігу персональних даних. Визначені науково-концептуальні підходи до дослідження підстав, механізму, наслідків притягнення до адміністративної відповідальності у сфері захисту персональних даних.

Ключові слова: адміністративна відповідальність у сфері захисту персональних даних; захист персональних даних; персональні дані; метод; методологія.

Аннотация: статья посвящена проблемам определения методологии научного познания административной ответственности в сфере защиты персональных данных. Определена система методов научной рефлексии персональных данных, административной ответственности за нарушение в сфере обращения персональных данных. Определены научно-концептуальные подходы к исследованию оснований, механизма, последствий привлечения к административной ответственности в сфере защиты персональных данных.

Ключевые слова: административная ответственность в сфере защиты персональных данных; защита персональных данных; персональные данные; метод; методология.

Annotation: This article is devoted to the problems of determining the scientific cognition methodology in the field of personal data protection administrative liability. Identified are a system of personal data scientific reflection methods, and the administrative liability for violations in the sphere of personal data. Defined are both scientific and conceptual approaches to the study of grounds, mechanisms, and effects of bringing to administrative responsibility in the personal data protection field.

Keywords: Administrative responsibility in the sphere of protection of personal data, protection of personal data, personal data, a method, methodology.

Вступ. Розвиток інформаційних технологій та розповсюдження автоматизованих засобів і засобів збору, обробки, зберігання і поширення персональних даних, а також активність у формуванні баз даних (соціального, фінансового, маркетингового, медичного, екологічного, адміністративного, правоохоронного та іншого змісту) та несанкціоноване поширення персональних даних обумовлюють актуальність дослідження змісту, сутності та механізму захисту персональних даних. Крім того, існує об'єктивна необхідність привести норми вітчизняного законодавства у сфері захисту персональних даних у відповідність до приписів європейських правових стандартів в аспекті участі України в міжнародному процесі обміну інформацією, в міжнародних проєктах, що базовані на використанні інформаційних технологій у різних сферах соціальної, економічної, наукової та науково-технічної діяльності.

Адміністративна відповідальність у сфері захисту персональних даних є на сьогодні одним з найефективніших та дієвих засобів захисту та охорони персональних даних, саме тому надзвичайно важливим є визначення методології наукового пізнання означеної відповідальності.

Постановка проблеми та аналіз літературних джерел. Питання, що пов'язані з адміністративною відповідальністю за правопорушення в

інформаційній сфері розглядалися в працях А. В. Авер'янова, Б. А. Корніля, А. Л. Марущака, В. М. Бріжка, Р. А. Калюжного, О. В. Кохановської, В. С. Цимбалюка та інших правознавців. Крім того, розгляд цього питання здійснюється і закордонними вченими Ф. Агре, К. Беннетт, Д. Беркин, Л. Брейдейс, С. Воррен, С. Дейвіс, І. Гостев, В. Іванський, Ю. Колосов, В. Копилов, Д. Кристальний, І. Мелюхін.

Аналіз публікацій свідчить про те, що проблематика захисту персональних даних викликає занепокоєння у значній кількості людей у зв'язку з наявністю загальновизнаного європейськими правовими стандартами права на недоторканність приватного життя, з одного боку, а з іншого – поширенню у житті реалій несанкціонованого використання персональних даних неуповноваженими на це особами. Однак варто констатувати той факт, що науковцями досліджувалися питання міжнародного досвіду, процедури притягнення, причини та умови скоєння правопорушень у сфері захисту персональних даних, а також притягнення до юридичної відповідальності, та залишилися поза увагою проблеми обрання методологічного інструментарію для всебічного та об'єктивного пізнання адміністративної відповідальності у сфері захисту персональних даних.

Метою наукової публікації є визначення методики та методології наукового пізнання адміністративної відповідальності у сфері захисту

персональних даних. Для досягнення поставленої мети слід вирішити такі наукові завдання: 1) встановити систему методів наукової рефлексії персональних даних, адміністративної відповідальності за порушення у сфері обігу персональних даних; 2) дослідити науково-концептуальні підходи до дослідження підстав, механізму, наслідків притягнення до адміністративної відповідальності у сфері захисту персональних даних; 3) надати визначення методології пізнання адміністративної відповідальності у сфері захисту персональних даних.

Вирішенням вказаних завдань сприятиме використання низки загальнонаукових і спеціальних методів і підходів.

Результати досліджень. Досягнення істинного знання є неможливим без обрання правильного, правильного методологічного інструментарію, тобто методів, прийомів, правил та норм наукового пізнання.

Категорія «метод» (із грецьк. – «шлях до чого-небудь») є способом (підходом), за допомогою якого з'ясовується предмет науки, досягається певна мета та вирішуються відповідні наукові завдання. Починаючи від часів Платона, метод розглядають як шлях, що веде до істини. Серед наявних у науці визначень поняття «метод» варто виокремити такі: це сукупність правил, принципів, які забезпечують правильне застосування понять і категорій у пізнанні, відображають специфіку процесу пізнання, орієнтують суб'єкта пізнання, якого необхідно вести, які і в якій послідовності необхідно здійснювати процедури, які сторони досліджуваного необхідно вивчати, а від яких можна абстрагуватися, яким чином необхідно застосовувати в пізнанні теретико-понятійний апарат, тим самим визначати найдоцільніший шлях досягнення об'єктивної істини [9, с. 374–375]; це форма теоретичного чи практичного ставлення людини до дійсності, що має на меті отримання певного результату, загальний підхід, цілеспрямований процес використання

певних знань тощо [12, с. 387]; це сукупність прийомів, використовуваних для досягнення мети [14, с. 4]; це шлях, що веде до раціональної, а отже зрозумілої і контрольованої, відповіді на питання чи то теоретичного пізнання, чи то практичного досвіду, чи то пошуку меж цього пізнання [13, с. 112]; це система ідеальних засобів пізнання [1, с. 23].

Систематизувавши означені погляди та розуміння концепту «метод», можна сказати, що метод – це спосіб, шлях пізнання і практичного перетворення реальної дійсності, система прийомів і принципів, яка регулює практичну і пізнавальну діяльність людей (суб'єктів). З цього визначення випливає, що основна функція методу полягає у внутрішній організації та регулюванні процесу пізнання або практичного перетворення об'єкта. Тому метод зводиться до певного правила, прийому, способу і норми пізнання дій. Якщо метод правильний, він дисциплінує пошук істини, дозволяє рухатися до мети найкоротшим шляхом. Слід також відзначити, що способи і засоби аналізу наукового знання орієнтовані насамперед на результати наукового пізнання, а не на сам процес наукового дослідження, прийоми і методи досягнення нового знання. Звідси і виникає завдання спеціального вивчення засобів, прийомів і методів наукового дослідження, чим, власне, і займається методологія наукового пізнання.

Відповідно методологію можна визначити як систему способів і прийомів, принципів та концепцій, які застосовуються у певній сфері діяльності. Це певна система приписів, принципів, вимог, яка повинна орієнтувати суб'єкта пізнання на вирішення конкретного науково-практичного завдання, на досягнення певного результату в певній сфері людської діяльності.

Методологія виконує такі функції: 1) визначає способи здобуття наукових знань, які відображають динаміку процесів та явищ; 2) передбачає особливий шлях, за допомогою якого може бути досягнута

науково-дослідна мета; 3) забезпечує всебічність отримання інформації щодо процесу чи явища, що вивчається; 4) допомагає у введенні нової інформації; 5) забезпечує уточнення, збагачення, систематизацію термінів і понять у науці; 6) створює систему наукової інформації, яка базується на об'єктивних явищах, і логіко-аналітичний інструмент наукового пізнання [8, с. 32].

Тому методологію науково-теоретичного пізнання адміністративної відповідальності у сфері захисту персональних даних можна визначити як систему прийомів, способів і підходів до аналізу сутнісних характеристик адміністративної відповідальності, процесів організації притягнення до адміністративної відповідальності у сфері захисту персональних даних з метою формування достовірних даних про персональні дані та засоби їх захисту, а також про вірогідні шляхи подальшого розвитку адміністративної відповідальності у зазначеній сфері на засадах об'єктивної діалектики, конструктивної критики, наукової коректності, відтворюваності, системності, паролоїзму та поєднання даних теорії і практики.

Методологію наукового дослідження слід відрізнити від методики. Методика дослідження – це система правил використання методів, прийомів та способів для проведення будь-якого дослідження.

На сьогодні існують різноманітні підходи до класифікації методів дослідження явищ правової реальності. Так, С. Гусарєв та О. Тихомиров пропонують такий розподіл методів: 1) загальні (філософські); 2) загальнонаукові; 3) приватно-наукові; 4) спеціальні методи [5, с. 112].

В. М. Сирих виокремлює методи філософського, загальнонаукового та спеціально-наукового рівнів. До першого рівня відносять філософські категорії, поняття та принципи пізнання: історичне і логічне, конкретне й абстрактне, загальне й особливе, ціле й частина тощо; до другого –

ті, що використовуються більшістю наук; до спеціально-наукових – методи, що діють у межах однієї або кількох наук (порівняльний, догматичний, техніко-юридичний тощо) [10].

Виходячи з того, що кожне наукове дослідження може відбуватися на двох рівнях – емпіричному і теоретичному, до них відносять такі групи методів: 1) методи емпіричного дослідження (спостереження, порівняння, вимірювання, експеримент); 2) методи теоретичного дослідження (ідеалізація, формалізація, логічні й історичні методи); 3) методи, що можуть бути застосовані на емпіричному і теоретичному рівнях (абстрагування, аналіз і синтез, індукція й дедукція, моделювання) [2, с. 27–29].

У межах дослідження всі методи, що використовувалися для досягнення об'єктивного та істинного знання, можна умовно поділити на дві групи: 1) філософські (загальні) методи як універсальні методи, принципи, операції та прийоми, що знаходяться на найвищих «поверхах» абстрагування; 2) спеціальні наукові методи як «перехідна методологія» від філософських категорій до фундаментальних теоретико-методологічних положень спеціальних наук, що забезпечують їх взаємодію у комплексній характеристиці об'єктів дослідження.

Філософські методи є універсальними за своїм змістом, вони задають загальну стратегію та концепцію дослідження, тобто задають найбільш абстрактні регулятиви, визначають стратегію подальшого дослідження адміністративної відповідальності у сфері захисту персональних даних (наприклад, діалектика з системою методів, що до неї входять – метод спостереження, експериментування, метод формалізації, історико-логічний метод, метод сходження від абстрактного до конкретного тощо). Вони не підмінюють спеціальні методи і безпосередньо не визначають остаточний, вичерпний результат пізнання [7, с. 183–184].

Фундаментальним філософським методом є діалектичний метод. Усі досягнення минулого були опрацьовані у вигляді цього методу пізнання реальної дійсності, в основу якого було покладено зв'язок теорії і практики, принципи пізнання реального світу, взаємодії зовнішнього і внутрішнього, об'єктивного та суб'єктивного тощо. Тому діалектика – це не просто метод, це, на думку О. А. Івакіна, і сам процес існування та розвитку дійсності, і метод пізнання цього процесу. Перше – це об'єктивна, друге – це суб'єктивна діалектика [6, с. 20]. Саме у такому розумінні діалектика є методологічним підґрунтям наукового дослідження адміністративної відповідальності у сфері захисту персональних даних.

Слід констатувати, що діалектика є всезагальним методом розв'язання проблем теоретичного (пізнавального) характеру, що виникають у науках про природу, людину, суспільство і духовне життя. І це тому, що діалектика як логіка містить у собі всі методи інших наук (але містить їх лише як часткові моменти, як моменти цілого, яким і є діалектичний метод). І. Ф. Гегель справедливо зауважував: «Логічне в абсолютній ідеї може бути назване також одним зі способів її (осягнення). Але якщо “спосіб” позначає деякий особливий вид, деяку визначеність форми, то логічне, навпаки, є всезагальним способом, у якому всі окремі способи зняті та включені» [4, с. 289]. М. Булатов оцінює діалектичний метод так: «У чистому вигляді певний метод – аналітичний, діалектичний тощо – використовують досить рідко і переважно його прибічники... Це не просто недолік, у науковій роботі використовують, як правило, установки та принципи з різноманітних методів. Живе мислення не вичерпується жодним філософським методом, і їх жорстко дотримуються представники відповідної школи або її фундатор. Більшість досліджень унаслідок своєї багатогранності потребує поєднання різних принципів,... і ця багатогранність простягається від органічної єдності через

плюралізм методологічних принципів до еклектизму. Останній є найхарактернішою рисою сучасного стану філософії в Україні» [3, с. 29].

Відповідно до вимог діалектики явища правової реальності, і адміністративна відповідальність не є винятком, мають розглядатись у взаємному зв'язку між собою й суспільним життям, у їхній взаємодії та взаємовпливах. Вони вивчаються не у статичі, а в динаміці, на основі відповідних законів діалектики, а саме: закону взаємопереходу кількісних та якісних змін; закону єдності та боротьби протилежностей; закону заперечення заперечення.

Ці закони діалектики нерозривно пов'язані з логічними засобами пізнання, які в загальному ланцюгу пізнавального процесу спираються на вироблені діалектикою категорії як інструменти проникнення в природу досліджуваного явища. Основні категорії діалектики є гранично загальними й тому можуть бути застосовані в процесі пізнання до всіх без винятку явищ дійсності. Для теоретичного осмислення адміністративної відповідальності у сфері захисту персональних даних такими категоріями є: причина й наслідок, зміст і форма, цілісне й одиничне, абстрактне й конкретне, необхідність і випадковість тощо [10, с. 109]. Отже, діалектика як метод є не формальною сукупністю певних принципів, а їхньою системою, поданою у формі моментів живого руху мислення, серед яких основними є початок, поступальність та кінцевий результат.

Досягнення поставлених цілей і завдань у цьому дослідженні ґрунтується на методології наукового пізнання, насамперед методах теоретичного рівня. Серед них, крім діалектики як підґрунтя дослідження, провідна роль належала аналізу і синтезу, оскільки опрацьована література з обраної теми дозволила постійно робити певні узагальнення, які у сукупності дозволили дійти висновків та зафіксувати тенденції й закономірності становлення та розвитку

адміністративної відповідальності у сфері захисту персональних даних.

Застосування методів абстрагування, формалізації та ідеалізації дозволило, з одного боку, спиратися на потужний загальнофілософський досвід вивчення органічної єдності адміністративно-правового знання в усіх його проявах, з іншого – корелювати його з адміністративним правом та його властивостями на сучасному історико-культурному етапі розвитку.

Досліджуючи специфіку адміністративної відповідальності у сфері захисту персональних даних, неможливо оминати зарубіжний досвід. Підкреслимо, що у процесі вивчення і впровадження досвіду зарубіжних країн необхідно обов'язково враховувати особливості, притаманні нашій державі. І тут на допомогу приходить вчення про загальне, особливе та одиничне, а також метод сходження від абстрактного до конкретного. Загалом у структурно-функціональних моделях захисту персональних даних загальне переважає над особливим. На рівні загального більшість елементів системи збігаються. Але саме на рівні особливого та одиничного найчастіше трапляються їхні відмінності і суперечності. Суттєві значення при цьому мають історичні традиції, національні особливості, економічний розвиток суспільства та його соціальна структура.

Отже, методологічно наукове дослідження адміністративної відповідальності у сфері захисту персональних даних виходить перш за все з діалектичного підходу до розуміння сутності та природи явищ. Відповідно до вимог діалектики процедуру притягнення до означеної відповідальності, її склад, зміст та сутність слід розглядати у взаємному зв'язку між собою і суспільним життям, у їхній взаємодії та взаємовпливові.

Наступний рівень методів становлять спеціальнонаукові методи дослідження, що

спрямовані на отримання інформації з ознаками, притаманними філософським і спеціальним знанням. Метою використання спеціальних (спеціально-наукових) методів є отримання систематизованої інформації у межах однієї науки, а у нашому випадку — адміністративно-правової науки. Серед таких методів найуніверсальнішим є виокремлюючий синергетичний, який визначає закономірності самоорганізації відкритих для еволюціонування систем [11, с. 104]. За його допомогою можна проаналізувати процес формування інституту адміністративної відповідальності у світі, специфіку його прояву у конкретних історичних умовах, зумовлених прагненням народу до захисту приватних інтересів та приватної інформації, становлення як європейських країн з демократичним режимом та владою, що поважає приватне життя кожної особи та встановлює різноманітні засоби для захисту персональних даних фізичних осіб.

Статистичний метод дає змогу отримати, обробити і проаналізувати первісні статистичні матеріали з метою надання рекомендацій щодо удосконалення правового регулювання притягнення до адміністративної відповідальності за порушення у сфері захисту персональних даних. У такий спосіб варто характеризувати кількість притягнених до адміністративної відповідальності у сфері захисту персональних даних осіб; наводити результати оскарження рішень органів, уповноважених складати адміністративні протоколи за правопорушення у сфері захисту персональних даних.

Метод моделювання надає можливість змодельовати варіанти ефективного прототипу (моделі) захисту персональних даних фізичної особи і на цій основі навести пропозиції з удосконалення правового регулювання адміністративної відповідальності у сфері захисту персональних даних — оптимізація компетенцій уповноважених органів та конкретизація чинного законодавства, що регулює захист персональних даних.

У свою чергу, догматичний метод дозволяє викласти чинні норми адміністративно-правового та кримінально-правового законодавства, з'ясувати й коментувати їхній зміст, визначаючи значення окремих термінів («відповідальність», «адміністративна відповідальність», «інформація», «персональні дані», «захист», «охорона» тощо). Крім того, догматичний метод у тісному зв'язку з методом аналізу та

синтезу дозволив проаналізувати низку нормативно-правових актів із різних галузей права.

Висновки. Використання компаративного методу зумовило необхідність порівняння різних моделей захисту персональних даних з метою виявлення їх загальних рис і специфічних особливостей, пошуку шляхів оптимізації адміністративної відповідальності у сфері захисту персональних даних.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеев Н. Конструктивно-інноваційний смисл методології. Методологічний і ігровий технічний альманах «Кентавр». 1996. № 2. С. 21
2. Артох С. Основи наукових досліджень: підручник. Х.: УПА, 2006. 277 с.
3. Булатов М. Про методи філософування. Філософська думка. 2004. № 2. С. 15–29
4. Гегель Г. Наука логіки: соч. в 3 т. М.: Мисль, 1972. Т. 3. 350 с.
5. Гусарев С. Методологія науки поняття. Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. Т. 1. 780 с. 2008. Вип. 40. С. 18–25
6. Івахник А. А. Діалектика як цінність і самознецінення. Актуальні проблеми держави і права. 2008. Вип. 40. С. 18–25
7. Кохановський В. П. Філософія та методологія науки: учебник. Ростов н/Д: Фенікс, 1999. 576 с.
8. Крушельницька О. Методологія та організація наукових досліджень: навчальний посібник. К.: Кондор, 2003. 189 с.
9. Сирих В. М. Логічні основи загальної теорії права. Т. 1. Ростов н/Д: Фенікс, 2009. 520 с.
10. Сирих В. М. Метод правової науки (основні елементи, структура). М., 1980. 320 с.
11. Федоренко В. Л. Система конституційного права України: теоретико-методологічні аспекти: монографія. К.: Ліра-К, 2009. 580 с.
12. Філософський енциклопедичний словник / редкол.: С. С. Аверінцев і др. 2-е вид. М., 1989. 670 с.
13. Циппеліус Р. Юридична методологія. К., 2004. 176 с.
14. Штоф В. А. Введення в методологію наукового пізнання: учебное пособие. Л., 1972. 220 с.